

Alleen het gesproken woord telt

In hoeverre en waarom sprekers afwijken van speechteksten geschreven door professionele speechschrijvers

Wietske Veltman, Bas Andeweg & Jaap de Jong

Speechschrijvers zetten boven 'hun' speechteksten de zin: "Alleen het gesproken woord telt." Daarmee waarschuwen zij journalisten dat de spreker af kan wijken van de speechtekst. Om na te gaan wat voor afwijkingen sprekers maken, zijn acht speeches van bewindspersonen geanalyseerd. Vooraf is informatie ingewonnen bij sprekers en speechschrijvers over hoeveel en wanneer sprekers afwijken, en wat mogelijk motieven zijn. Achteraf zijn de waargenomen afwijkingen en analyses voorgelegd aan de speechschrijvers en de sprekers in een interview. Uit de resultaten blijkt dat sprekers behoorlijk afwijken van de geschreven tekst. Het aantal afwijkingen hangt samen met de politieke gevoeligheid en formaliteit van de spreesituatie. Meestal gaat het om toevoegingen; de sprekers laten zelden iets weg. De meeste afwijkingen zijn te verklaren uit verwoordingsmotieven. Geringer in aantal, maar van groter gewicht, zijn aanpassingen in de inhoud van de speech; afwijkingen die door de politiek en door de actualiteit gemotiveerd zijn, blijken schaars in het corpus. De observaties hebben niet alleen mogelijk consequenties voor sprekers en speechschrijvers, maar ook voor journalisten en onderzoekers.

1 Inleiding

Steeds vaker laten professionele sprekers zoals bewindspersonen het schrijven van hun speeches over aan professionals die zich louter bezighouden met het schrijven van speeches (Snoek, 2000). Ministers en staatssecretarissen lezen meestal de speeches voor die hun speechschrijvers vooraf geheel hebben uitgewerkt, ondanks dat "reading from a manuscript is rarely done well enough to be interesting." (Beebe & Beebe, 2000, p. 277).¹ Aan de meeste sprekers zal niemand merken dat een speechschrijver het verhaal schreef. Een speechschrijver schrijft namelijk speeches zoals de spreker ze zelf bedacht zou kunnen hebben: "[...] de spreker [moet] zich volledig thuis kunnen voelen in het verhaal. Het publiek mag niet merken dat de spreker het verhaal niet zelf op papier heeft gezet. Een opmerking tijdens een toespraak als 'zo zou ik het zelf nooit hebben gezegd,' is dodelijk." (Snoek, 2000, p. 166)

Goed voorbereide en volledig uitgeschreven speeches zijn een must voor bewindspersonen. Met de tekst in de hand kan een spreker met (te) weinig kennis van het betreffende onderwerp aan alle nuances recht doen, zonder iets over het hoofd te zien. Hetzelfde geldt voor de ervaren spreker die bij gevoelige onderwerpen niet onderuit wil gaan. Maar ook als inspiratie bij de spreker voor diens vierde of vijfde speech van de dag ontbreekt, kan een volledig uitgeschreven tekst tot een goede speech leiden.

Niet voor niets stelt oud-minister Jorritsma: “Spreken is zilver, maar goed schrijven kan leiden tot goud.” (Jorritsma, 2002)

Tijdens de voordracht zal een spreker de geschreven speechtekst zelden of nooit exact voordragen zoals opgeschreven. De afdeling voorlichting zet niet voor niets boven de speechtekst: ‘Alleen het gesproken woord telt’. Er is altijd wel een reden om van de tekst af te wijken. Bijvoorbeeld een noodzakelijke reactie op de actualiteit, een grapje om contact te maken met het publiek en afwijkingen die op het eerste oog minder opvallen zoals het invoegen van stopwoorden.

In een recent onderzoek onder alle (29) Nederlandse departementale speechschrijvers (zie Andeweg & De Jong, 2003, te verschijnen) gaven speechschrijvers aan dat sprekers afwijken van de speechtekst. Dit gebeurde volgens hen in 27% van de inleidingen, in 14% van de kern en, in 21% van het slot. Zij vinden overigens wel dat er ruimte moet zijn voor de spreker om iets eigens in te voegen en dat er zeker goede gronden zijn om af te wijken van de uitgeschreven speechtekst. Anderzijds moeten sprekers niet te veel afwijken van de tekst. De speech is niet voor niets in die vorm opgeschreven: over de opbouw en formulering is vaak lang nagedacht. Andeweg & De Jong (2003, te verschijnen) maken melding van een speechschrijver die zijn ergernis uitte over een bewindspersoon die regelmatig speechopdrachten gaf en vervolgens op het spreekmoment zijn eigen verhaal hield: “Als X niet naar een ander departement was gegaan, had ik ontslag genomen.” Ook uit gesprekken voor dit onderzoek bleek dat speechschrijvers het meestal niet kunnen waarderen als de spreker sterk afwijkt. De speechschrijvers hebben overigens doorgaans beperkte kennis van wat er feitelijk met hun speech gedaan wordt; zij wonen gemiddeld slechts 5 tot 10% van de door hen geschreven speeches bij (Andeweg en De Jong, 2003, te verschijnen).

Het ontbreken van kennis over de verschillen tussen gesproken en geschreven tekst is problematisch. Immers als de afwijkingen talrijk en belangrijk zijn, dan moet de afstemming tussen sprekers en speechschrijvers – een zich recent ontwikkelende beroepsgroep (zie Andeweg & De Jong, 2003, elders in deze bundel) – wellicht verbeterd worden. De vraag rijst welke risico’s onderzoekers van speeches lopen als zij zich beperken tot de geschreven versie. En kunnen ten slotte journalisten zich voor actuele berichtgeving louter verlaten op de – vooraf door voorlichters beschikbaar gestelde – geschreven versie van de speech?

In dit explorierend onderzoek staan de volgende twee vragen centraal: in hoeverre wijkt de tekst die de bewindspersoon van de speechschrijver ‘in de tas’ meekrijgt af van de speech die het publiek te horen krijgt? Waarom wordt de tekst in dat laatste stadium nog veranderd: welke motieven hanteerde de spreker er voor?

2 Opzet onderzoek

In het onderzoek zijn de verschillen tussen de geschreven en de gesproken versie van acht speeches vastgesteld. Vervolgens zijn deze afwijkingen geïnterpreteerd. Vier bewindspersonen (onder meer ministers, staatssecretarissen) en hun speechschrijvers zijn bereid gevonden om speeches en vooral hun tijd beschikbaar te stellen voor het beantwoorden van vragen. De namen van de organisaties, sprekers en speechschrijvers, zijn op verzoek geanonimiseerd; zij zijn aangeduid als ‘spreker A’ of ‘speechschrijver C’.

2.1 Corpus en werkwijze

Voor het onderzoek zijn van iedere spreker twee speeches geselecteerd (*AI, AII, BI*, et cetera). De *geplande* duur van de speeches lag tussen de vijf en twintig minuten. Twee speeches waren in het Engels. Qua onderwerp zijn de speeches globaal in drie categorieën te verdelen. Speech *AI, AII, BII* en *CI* zijn *beleidsverhalen* gehouden bij symposia of congressen. Speech *BI* en *DI* zijn *speeches met een (politiek) gevoelige inhoud*, *BI* door het onderwerp en *DI* omdat het gaat om een herdenking van een prominent persoon. Deze laatste twee speeches werden bovendien rechteerks op tv uitgezonden. Speech *CII* en *DII* zijn voorbeelden van *openingen, inontvangstnames etc.*, speeches in een meer informele en ontspannen context.

In het digitale document dat de speechschrijver van de geschreven speech beschikbaar stelde, zijn aan de hand van de bandopnames tijdens de speeches de afwijkingen van de spreker aangegeven zoals in onderstaande voorbeelden – met behulp van de MS Word-functie *wijzigingen bijhouden* waardoor de letterlijke tekst van de geschreven en gesproken versie naast elkaar zichtbaar werden (zie figuur 1 voor twee voorbeelden). Deze afwijkingen zijn benoemd met behulp van een categorieënmodel (zie paragraaf 2.2 en 2.3).² Alle afwijkingen en analyses zijn vervolgens ingevoerd in een aan het model gekoppelde database.

2.2 Vaststelling afwijkingen

Van elke afwijking werden drie karakteristieken vastgelegd (zie tabel 1). Deze beschrijven samen wat er precies waar in de tekst gebeurt als de spreker afwijkt en hoe omvangrijk de afwijking is.

Tabel 1 Karakteristieken van de afwijkingen

Transformatie*	Tekstniveau	Tekstdeel
additie (toevoeging)	woord	inleiding
deletie (weglating)	woordgroep	kern
permutatie (verplaatsing)	zin	slot
substitutie (vervanging)	alinea en langer	

* Zie voor een vergelijkbare beschrijvingsmethode van additie, deletie etc.: Braet (1994); Van Eemeren, Grootendorst, Snoeck Henkemans et al. (1996).

2.3 Vaststellen afwijkingsmotieven

De verschillende afwijkingsmotieven zijn ingedeeld in twee klassieke hoofdcategorieën: de inhoudsmotieven (*inventio*) en de verwoordingsmotieven (*elocutio*). Op basis van Andeweg & De Jong (2003, te verschijnen), Bitzer (1971), Groen (2001), McCroskey (1978), Snoek (2000), Van der Spek (1996) en Vermaas (2001) is een lijst met mogelijke motieven opgesteld. Aangenomen werd dat deze motieven regelmatig aanleiding zouden zijn voor het afwijken. Via een vragenlijst gaven de vier speechschrijvers en – belangrijker – de betrokken sprekers/bewindspersonen aan of zij dachten dat deze motieven voorkomen, en of zij eventueel nog aanvullende motieven hadden (naast vragen over het aantal speeches dat gesproken werd en de relatie tussen spreker-schrijver). Het invullen van de lijst gebeurde enige tijd voorafgaand aan, of na de bijgewoonde speeches.³ Alle speechschrijvers en drie van de vier bewindspersonen vulden de lijst in. Uit dit vooronderzoek bleek dat er nog drie aanvullende inhoudelijke motieven opgenomen moesten worden: wijzigingen voortkomend uit een verschil van opvatting tussen de spreker en de beleidsambtenaren (*dispuut ambtenaren*); wijzigin-

gen om meer tegemoet te komen aan het *politieke gevoel* van de spreker; en veranderingen op basis van *suggesties in de marge* van de speechtekst.⁴ Ook noemden speechschrijvers van één spreker een extra verwoordingsmotief: (*taalkundige*) *verbetering van de speechtekst* (zie tabel 2).

De sprekers en speechschrijvers gaven verder in de vragenlijst aan welke van deze motieven voor henzelf aanleiding zouden kunnen zijn voor afwijking, en hoe vaak deze motieven door de vier sprekers van dit onderzoek worden gehanteerd. *Actualiteit*, *persoonlijke noot*, *spontane inval*, (interactie met) *publiek* en *andere sprekers* zouden de vijf meest voorkomende motieven zijn, alle motieven in de categorie ‘inhoud’. Verwoordingsmotieven waren slechts volgens één spreker en één speechschrijver mogelijke motieven.

Tabel 2 Motieven voor afwijking[#]

Inhoudsmotieven	Verwoordingsmotieven*
actualiteit	meer eigen stijl
andere sprekers	spreektaaliger
dispuut ambtenaren	(taalkundige) verbetering speechtekst
lengte-duur	verlezing
onverwachte gebeurtenis	verspreking
persoonlijke noot	
politiek gevoel	
publiek	
spontane inval	
suggesties in de marge van de tekst	

* Zie vb. Carroll (1999) over soorten versprekingen

De motieven zijn alfabetisch geordend

2.4 Controleanalyse

Tijdens een interview zijn de belangrijkste analyseresultaten ter controle voorgelegd aan de speechschrijvers en drie van de vier sprekers. Zo ontstond er een scherper beeld van wat de motieven van sprekers waren om in een specifiek geval af te wijken. Ook is met de sprekers uitgebreid gesproken over spreekstijl (wat is typisch aan uw spreekstijl?) en afwijkgedrag van de spreker (wanneer wijkt u af?). In het interview met de *speechschrijvers* – voorafgaande aan het interview met ‘hun’ bewindspersoon – werden de toegeschreven motieven om af te wijken uitgebreid doorgenomen. De speechschrijvers vulden deze analyses aan.

In het interview met de *sprekers* werd toelichting gevraagd op de motieven voor de door hen gemaakte afwijkingen van de geschreven tekst of juist voor het niet afwijken ervan. In onderstaande voorbeelden (figuur 1) maakte spreker A de tekst bijvoorbeeld veel spreektaaliger en ging spreker B vooral in op het motief ‘politiek gevoel’. Op basis van de analyse en het commentaar van speechschrijvers en sprekers is de motivering van de speechafwijkingen definitief vastgesteld.

Spreker A, Speech I, Inleiding

Well good morning (1) Ladies and Gentlemen, It's an early hour to be here, I hope you don't fall asleep. Well ladies and gentlemen. (2) The Netherlands of course (3) is very (4) blessed with gas. And as applies to ownership, its its (5) effective use is not something we should take for granted. Discussions in the past few months have shown us that is never to be taken for granted. (6) It's not an assumption, but our responsibility. And (7) That responsibility can be summarised in one word: and that is (8) sustainable.

- (1) Publiek
- (2) Publiek
- (3) Spreektaaliger
- (4) Spreektaaliger
- (5) Verspreking
- (6) Actualiteit
- (7) Spreektaaliger
- (8) Spreektaaliger

Spreker B, Speech I, Middendeel

~~De 3400~~ Een groot aantal (1) bladzijden van het rapport, ~~dat~~ wordt (2) een ~~gedetailleerde~~ gedegen (3) reconstructie gegeven (2) van de gebeurtenissen, is het resultaat van vijfeneenhalf jaar ~~hard-werken on-~~ derzoek. (4)

- (1) Politiek gevoel
- (2) Meer eigen stijl
- (3) Politiek gevoel
- (4) Politiek gevoel

In de rechterkolom zijn de wijzigingsmotieven opgenomen. De onderstreepte tekst zijn addities (toevoegingen); de weglatingen zijn doorgehaald. Het eerste fragment toont vooral addities, het tweede substituties.

Figuur 1 Weergave van afwijkingen ten opzichte van de geschreven speechtekst.

3 Resultaten

Welke afwijkingen komen er in het corpus voor? In deze paragraaf wordt eerst in gegaan op de hoeveelheid en het type afwijkingen. Vervolgens worden de motieven gepresenteerd die aan deze afwijkingen kunnen worden toegeschreven op basis van het categorieënmodel, het vooronderzoek en de afsluitende interviews.

3.1 Afwijkingen

In totaal maakten de sprekers in acht speeches 494 afwijkingen, gemiddeld 62 per speech. Als we kijken naar het aantal afwijkingen per 100 woorden (van de geschreven tekst), dan zien we dat de sprekers gemiddeld 7.05 keer per 100 woorden afwijken. De verschillen zijn echter groot: uit tabel 3 valt af te lezen dat twee speeches (DII en CII) veel meer afwijkingen kennen dan de overige speeches; in speech D1 wijkt de spreker nauwelijks af van de oorspronkelijke tekst.

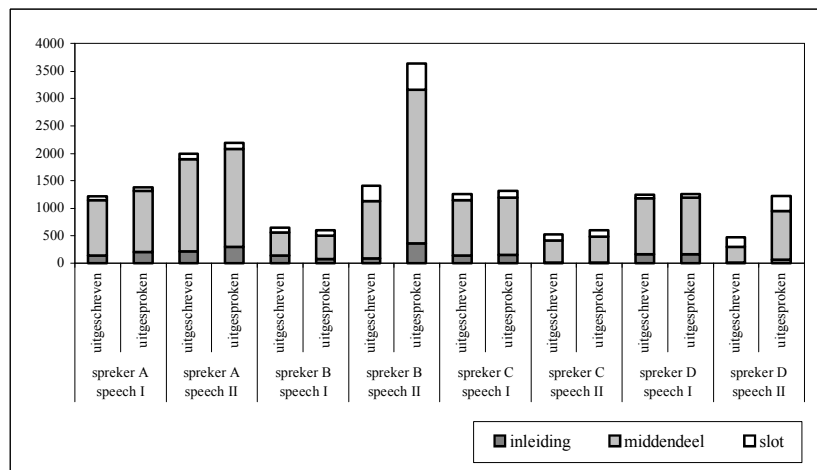
Tabel 3 Geobserveerde afwijkingen (N=494)

Speech	afw. / 100 woorden**	Transformatie*				Tekstniveau*				Tekstdeel**		
		additie	deletie	substitutie	Permutatie	woord	woordgroep	zin	alinea >	inleiding	kern	slot
Spreker A; speech I	4,8	48	0	9	0	30	15	12	1	8,5	4,4	3,1
Spreker A; speech II	3,3	50	2	14	0	41	13	9	3	6,8	2,8	4,9
Spreker B; speech I	4,0	9	3	14	0	13	9	3	1	1,4	4,6	5,6
Spreker B; speech II	7,2	30	11	58	2	19	14	32	36	12,4	7,5	4,7
Spreker C; speech I	6,3	33	12	32	3	54	15	11	0	6,9	6,4	5,5
Spreker C; speech II	12,1	31	5	26	2	36	19	9	0	22,2	12,2	11,0
Spreker D; speech I	1,3	8	1	7	0	11	4	1	0	1,2	1,2	3,3
Spreker D; speech II	17,3	44	7	30	0	29	22	24	7	42,9	21,1	9,2
Totaal	7,05	253	41	190	7	233	112	100	48	12,8	7,5	5,9

* Afwijkingen in absolute aantallen

** Relatieve afwijkingen: (aantal afwijkingen / aantal woorden per tekstdeel) * 100

Transformaties. Uit tabel 3 blijkt dat het toevoegen van tekst het meest voorkomt (aditie 253; 51%). En als de sprekers tekst vervangen (substitutie 190; 39%), vervangen zij de tekst meestal door een langer tekstgedeelte. Spreker B maakt speech BII zelfs 2224 woorden langer door addities en substituties (zie figuur 2). Deletie (41; 8%) komt daarentegen weinig voor. Geen wonder dat de speeches langer worden door de afwijkingen. Het minst komt permutatie voor (7; 2%). Het aanbrengen van veranderingen in de structuur van het verhaal is kennelijk lastig; vijf van de acht zijn verplaatsingen binnen zinnen en de enige echte structuurverandering (BI) bleek de spreker de avond tevoren reeds bedacht te hebben.

Figuur 2 Vergelijking aantal woorden van de uitgeschreven en de uitgesproken versie van de speeches, weergegeven per tekstdeel

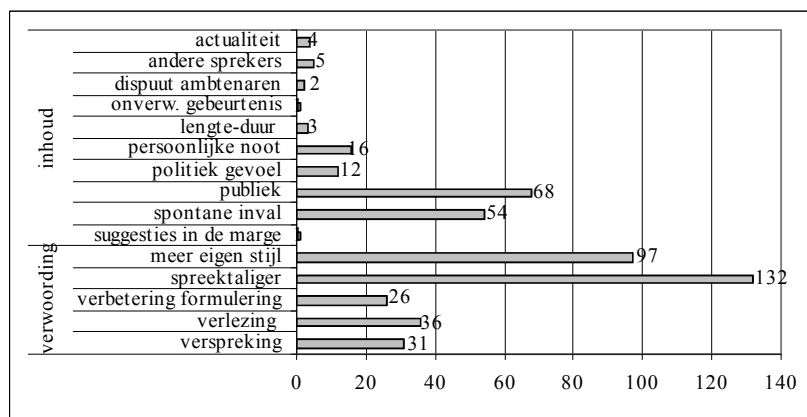
Tekstniveau. Uit tabel 3 blijkt dat de helft van de afwijkingen (233; 47%) het woordniveau beslaat en slechts 10% (48) is een verandering op alineaniveau. Bij nadere analyse valt op dat sprekers afwijkingen van een zin of meer, eerder maken in inleiding en slot. En spreker B wijkt in speech BII verhoudingsgewijs veel af op alineaniveau (36; 75%). Spreker A en C maken daarentegen relatief veel afwijkingen op woordniveau.

Tekstdeel. In absolute zin kunnen de meeste afwijkingen worden geobserveerd in het middendeel – het langste deel – van de toespraak (373; 76%). Als we kijken naar het aantal afwijkingen per tekstdeel per 100 woorden (tabel 3) dan blijkt dat de meeste afwijkingen voorkomen in de inleiding (gemiddeld 12,8) en het slot van de speech (gem. 5,9). Met name de speeches CII (22,2) en DII (42,9) wijken in de inleiding relatief sterk af. Opmerkelijk zijn ook de speeches BI en DI, met gemiddeld weinig afwijkingen, waar de spreker juist in het slot meer afwijkingen kent dan in de inleiding of de kern van de speech.

3.2 Motieven

De sprekers en speechschrijvers gaven commentaar op de toekenning van motieven aan de afwijkingen; ze vulden de analyses aan. Hoewel sommige afwijkingen vanuit meerdere motieven kunnen worden gemotiveerd, blijkt in de meeste gevallen de hoofdreden duidelijk aanwijsbaar. De sprekers gaven veel inzicht in individuele keuzes en voorkeuren wat de nauwkeurigheid in de categorisering vergrootte (zie paragraaf 2.3).

De meeste afwijkingen in het corpus worden verklaard door de verwoordingsmotieven (zie figuur 3), niet op inhoud. In de acht speeches blijkt 65% (323) de afwijkingen, afwijkingen in de verwoording te zijn; slechts eenderde van de afwijkingen, zijn afwijkingen die door een inhoudsmotief worden verklaard. Met name in het midden-deel is het aantal verwoordingsmotieven in de meerderheid (verwoording 68%, inhoud 32%). In de inleiding en het slot is het aandeel van de inhoudsmotieven groter (resp. 42% en 43%).

Figuur 3 Motieven toegekend aan tekstafwijkingen

Op basis van figuur 3 is een topvijf van motieven samen te stellen (zie tabel 4). De topvijf bestaat uit de motieven *sprektaaliger*, *meer eigen stijl*, *publiek*, *verspreking/verlezing* en *spontane inval*. Bekeken per tekstdeel domineren deze vijf steeds weer de topvijf met kleine verschillen in de volgorde en orde van grootte.

Tabel 4 Topvijf meest voorkomende motieven in de acht speeches.

hele speech (n=494)	inleiding (n=60)	middendeel (n=373)	slot (n=61)
sprektaaliger (132)	sprektaaliger (15)	sprektaaliger (102)	sprektaaliger (15)
meer eigen stijl (97)	publiek (12)	meer eigen stijl (75)	publiek (14)
publiek (68)	verspreking/ verlezing (10)	verspreking/ verlezing (52)	meer eigen stijl (13)
verspreking/ verlezing (67)	meer eigen stijl (9)	publiek (42)	spontane inval (9)
spontane inval (54)	spontane inval (6)	spontane inval (38)	verspreking/ verlezing (5)

Het afwijkingsmotief *Spreekaliger* (132) blijkt het meest voor te komen:⁶ sprekers voegen stopwoorden in, er sluipen grammaticale fouten in, of ze beginnen de zin met een voegwoord. De sprekers beginnen hun zin met ‘en’ of een ander voegwoord. ‘En twee punten’, ‘En daarom heb ik’, ‘Want de vraag was’. Ook voegen de sprekers graag bijwoorden in. Bijvoorbeeld ‘vol vertrouwen’, ‘heel veel’, ‘het kabinet heeft ook besloten’. Verder herhalen sprekers frases zonder dat bedoeld is nadruk te geven aan een frase ‘niet te vergeten, niet te vergeten’, spreken zij afkortingen als ‘EU’ geheel uit en stoppen zij tussenwerpsels in hun zinnen zoals ‘I think’ aan het eind van de zin. Afwijkingen in deze categorie komen in iedere speech voor, hoewel beduidend minder in (politiek) gevoelige speeches.

Onder *meer eigen stijl* (97) worden afwijkingen verstaan die de speech (nog) dichter bij het taalgebruik van de spreker zelf brengen. Meestal gaat het om het vervangen van het ene woord door het andere. Bijvoorbeeld ‘zo’n mooi’ in plaats van ‘zo’n fraai’ of ‘dat een reconstructie biedt’ wordt ‘wordt een reconstructie gegeven.’

Tijdens een speech zijn sprekers sterk gericht op het *publiek* (68). Naarmate de spreek situatie vrijer is, neemt het aantal afwijkingen *publiek* toe, maar zelfs in een gespannen spreek situatie is het publiek een motief om af te wijken. Er zijn binnen de categorie *publiek* verschillende subcategorieën die in verband te brengen zijn met de klassiek-retorische drieslag aandacht, welwillendheid en begrip verwerven (attentum, benevolum en docilem parare; zie vb. Quintilianus, 2001). Sprekers heten het publiek expliciet welkom en noemen genodigden expliciet (aandacht en welwillendheid), ze tonen compassie met het publiek “It’s an early hour to be here, I hope you don’t fall asleep” (welwillendheid). Ze bieden extra metacommunicatie (“In de eerste plaats” bij een argument) en achtergrondinformatie, “[...] switched to this type of power. And we started only last year with only hundred thousand.”, waardoor luisteraars beter kunnen begrijpen wat er gaat komen.

Versprekingen (31) en *verlezingen* (36) nemen samen een vierde plaats in, in de top vijf. Alle vier de sprekers maken ze in iedere speech. In een Engels gesproken speech maakt spreker A wat meer versprekingen en verlezingen, hoewel A, naar eigen zeggen, goed kan improviseren in deze taal. In de speeches BI en DI (ze wogen zwaar en dus oefenden de sprekers goed) maakten de sprekers beduidend minder versprekingen; de sprekers lazen de tekst bijna geheel voor. Wanneer sprekers vrij spreken, maken ze niet per se meer versprekingen en verlezingen. Enkele voorbeelden: “e efficient”, “op op de toekomst.”

Ook *spontane invallen* (54) komen veelvuldig voor. Vaak gebeurt het dat de spreker opeens iets leuks bedenkt om nog te vertellen. Het leidt meestal tot (lange) uitweidingen. Zo breidt spreker B zijn tekst sterk uit: “Hierbij Het draait uiteindelijk alles om verbindingen, alles gaat over goede verbindingen, goede contacten, goede informatie en ook kunnen vertellen wat je precies doet met betrekkenen.” (De meeste spontane invallen zijn een alinea lang.)

De overige inhoudsmotieven komen incidenteel voor. Voorbeelden zijn onder meer: *Politiek gevoel* (12; zie ook figuur 1): spreker B verandert hier “hard werken” in “onderzoek”, omdat, volgens hem, niet iedereen er van overtuigd is dat de betreffende commissie hard gewerkt heeft, het betreffende rapport had in de ogen van velen al veel eerder klaar moeten zijn.

Andere sprekers (5): bij speeches BII en CII waren er eerdere sprekers en daar reageren de sprekers op; spreker C noemt ‘het rapport’ waarover C spreekt, in navolging van de andere sprekers ‘position paper.’ Bij de speeches AI, AII, CI waren de sprekers in principe de eerste (of key-note) spreker en was er dus geen spreker om op

te reageren. Anderzijds werden ze wel kort ingeleid door de dagvoorzitter: spreker A reageert kort op de verwarring die dagvoorzitter zaaide: “I thought we started with something else.”

Actualiteit (4): hoewel speechschrijver en sprekers in het vooronderzoek aangeven de spreektekst aan te passen aan de actualiteit, komt het motief weinig voor. Een voorbeeld dat geobserveerd werd, is spreker D die inspeelde op de val van een kabinet een dag eerder: “In dit gebouw is iedere dag een bijzondere dag. Maar vanuit de politiek gezien is het wederom een van die dagen of misschien wel de day after the day before die we ons zullen blijven herinneren.”

Dispuut ambtenaren (2): de sprekers gaven in de interviews aan de speeches terug te sturen wanneer ze zich niet kunnen vinden in de inhoud. In het corpus komen toch twee afwijkingen in deze categorie voor. Spreker A en diens ambtenaren bleken het bijvoorbeeld niet eens over de reden van het succes van energieliberalisering: willen mensen groene stroom of, zoals A zelf, zijn ze niet tevreden over hun leverancier. A vult aan: “we don’t know yet or ...” en geeft daarna het eigen standpunt.

4 Conclusies

Het doel van dit onderzoek was te achterhalen in welke mate en waarom bewindspersonen bij het uitspreken van hun speeches afwijken van de ter voorbereiding volledig uitgeschreven speechteksten van hun speechschrijvers.

De resultaten van dit onderzoek maken duidelijk dat sprekers regelmatig afwijken van de geschreven tekst. De meeste afwijkingen bestaan uit addities en substituties – waarbij de vervangende frase meestal langer is. Door de afwijkingen dijen de speeches dus vooral uit. De meeste keren veranderen de sprekers een woord of woordgroep, veranderingen op alinea-niveau komen weinig voor. Per tekstdeel bekeken blijken de sprekers de meeste afwijkingen te maken in het langste tekstdeel (middendeel), maar relatief gezien wordt er in de inleiding verreweg het meest afgeweken, gevolgd door het slot.

Het aantal afwijkingen ten opzichte van de geschreven tekst blijkt, zoals de bewindspersonen zelf zeiden tijdens de interviews, sterk samen te hangen met de spreesituatie waarin de bewindspersoon de speech moet houden. Bij de meest politiek gevoelige en formele speeches BI en DI waar de situatie gespannen was en de speech live werd uitgezonden door de landelijke media, weken de sprekers nauwelijks af in de inleiding en het middendeel. Pas naar het eind toe van de speech – in het slot – worden in deze speeches de meeste afwijkingen geconstateerd. Waarschijnlijk kregen zij aan het eind een wat opgelucht gevoel en neigden ze alsnog naar hun normale (vrijere) spreekstijl.

Bij de meer informele speeches – doorgaans door de betrokkenen *palen- en lintenspeeches* genoemd – openen de sprekers veel losser, ze wijken in de inleiding relatief sterk af. Het slot is in deze speeches een snelle afronding waarin beduidend minder wordt afgeweken.

De reactie van de sprekers op de spreesituatie vertaalt zich per persoon in verschillend afwijkgedrag. Zo wijdt spreker B in BII, sprekend tot een voor hem bekend publiek, langdurig uit, terwijl spreker C in de relatief informele setting van CII alleen woorden verandert.

Afwijkingsmotieven. De analysemethode in combinatie met het interview maakte het mogelijk voor vrijwel alle gevonden afwijkingen een motief te vinden⁶. In de acht speeches maakten de sprekers de meeste afwijkingen om een verwoordingsmotief, maar ook een behoorlijk aantal afwijkingen betreft de inhoud. De meest voorkomende motieven zijn *spreektaliger* maken, *meer eigen stijl*, *publiek*, *versprekingen/verlezingen* en *spontane invallen*. Dit komt niet overeen met de ideeën die de sprekers en speechschrijvers zelf hebben. Zij dachten naast het *publiek* en *spontane invallen* eerder aan veranderingen door *actualiteit*, een *persoonlijke noot* en reacties op *andere sprekers*. Afwijkingen op grond van één van deze motieven komen maar enkele keren voor in het corpus. Dit betekent niet dat deze afwijkingen onbelangrijk zijn. Net als enkele andere inhoudelijke motieven die weinig voorkomen (*politiek gevoel*, *onverwachte gebeurtenis*), kunnen deze afwijkingen grote invloed hebben op de tekst.

De afwijkingen met een *verwoordingsmotief* overheersen in het corpus, vooral de categorieën *spreektaliger* en *meer eigen stijl*. Bij *spreektaliger* gaat het veelal om een voegwoord toegevoegd aan het begin van de zin ('en'), stopwoorden of versterkende bijwoorden (van graad) als 'erg', 'veel', et cetera. De sprekers zijn geneigd deze in te voegen, en als dergelijke frases ook nog in de tekst zouden staan, verwachten zij dat alleen maar meer te zullen doen. Verder is het interessant dat sprekers een ander woord voor hetzelfde gebruiken omdat 'het net even beter voelt'. Misschien variëren zij hierin omdat het dan meer eigen voelt, misschien omdat de geschreven woorden echt niet bij hun *eigen stijl* passen; de sprekers waren overigens wel van mening dat de speechschrijvers hun eigen stijl dicht benaderden. Om deze uitspraak te verifiëren zouden meerdere speeches van één spreker geanalyseerd moeten worden.

4.1 Speechschrijverspraktijk

De ideeën en de intuïties van de speechschrijvers over het afwijken van de sprekers, komen weinig overeen met wat de sprekers daadwerkelijk doen; deze discrepantie is wellicht te verklaren doordat speechschrijvers weinig speeches bijwonen. De analysemethode zoals hier gebruikt lijkt voor de speechschrijver een manier om snel en doelgericht het spreekgedrag van een spreker te leren kennen en kenmerken van een spreekstijl in kaart te brengen. Op basis van twee speeches zijn al patronen aan te wijzen in bijvoorbeeld de omgang met het publiek, de eigen stijl (verandert de spreker bepaalde woorden consequent in andere), mate van persoonlijkheid die de spreker in de speech brengt. Ook kan men nagaan of de spreker uit de voeten kan met de gekozen formuleringen (lastige woorden leiden eerder tot versprekingen).

De *sprekers* vonden het interessant om op deze manier tegen hun speeches aan te kijken. Zo zeiden zij door de analyses meer inzicht te krijgen in hun manier van spreken. Uit de resultaten blijkt onder andere dat sprekers neigen tot veel spreektaaligheid en lange spontane invallen. Deze veranderingen van de spreektekst kunnen als positief neveneffect hebben dat het klinkt alsof er recht uit het hart gesproken wordt. Toch blijken de risico's van 'zwalken' en een te lang durende speech niet ondenkbeeldig. Ook komt een 'improviserende' spreker niet echt welsprekend over als hij iedere zin met 'en' begint.

4.2 Welke tekst 'telt'?

Net als de tekst boven iedere speech luidt de titel van dit artikel: 'Alleen het gesproken woord telt.' Maar in hoeverre is dat werkelijk zo? Het antwoord op deze vraag hangt af van het doel dat men met de tekst heeft.

Een *journalist* wil nieuws brengen, speeches zijn daarvoor een belangrijke informatiebron, maar niet alle speeches worden bijgewoond, soms komen journalisten alleen om de persversie op te halen en zijn ze al weg voor de speech begonnen is of plukken zij de speech van internet. De resultaten van dit onderzoek maken de journalist twee dingen duidelijk. Enerzijds laten de sprekers de kern van hun beleidsverhaal vrijwel geheel overreind en de kleine dingen die de spreker wijzigt, vallen de luisteraar waarschijnlijk niet eens op. Dus wie slechts een indruk wil geven van het beleid dat de spreker uitdraagt, kan goed gebruik maken van de geschreven tekst. Bovendien staan de soundbites (kernachtige uitspraken die de boodschap van de speech samenvatten) meestal in de geschreven tekst en veel van wat de sprekers toevoegen zijn opmerkingen voor het publiek die toch niet in een artikel komen. Anderzijds loopt de journalist het risico de koppeling naar de actualiteit of een scherpe reactie op een andere belangrijke spreker te missen. Het kan immers altijd gebeuren dat de spreker afwijkt van de persversie (de geschreven tekst). In een van de onderzochte speeches (DI) misten parlementaire journalisten de politieke ambities van de spreker.

Wat betekent deze studie nu voor het *onderzoek naar speeches*? Als zulk onderzoek gebaseerd is op uitgeschreven speechteksten (bijvoorbeeld De Jong & Andeweg, 2000) dan geven de resultaten van deze studie aanleiding nog eens goed te kijken naar wat sprekers in werkelijkheid doen in interactie met het aanwezige publiek. Nadere analyse van dit corpus en aanvullend onderzoek is nodig om te beslissen of men voor het onderzoek naar de effecten van een speech op het publiek, beter de gesproken of de geschreven versie als uitgangspunt kan nemen, vooral wanneer het onderzoek zich richt op inleiding en slot waar verhoudingsgewijs het meest toegevoegd wordt vanuit het motief contact met het publiek te maken. Maar ook andere inhoudelijke motieven kunnen de inleiding substantieel veranderen. De onderzoeker zal zich bij ieder nieuw onderzoek moeten afvragen of het mogelijk is uit te gaan van de geschreven tekst of dat geldt: 'Alleen het gesproken woord telt'.

Noten

1. Sprekers spreken niet alleen volledig uitgeschreven teksten uit, regelmatig werken zij ook vanaf speaking notes waarin de speechschrijver alleen de verhaallijn uiteenzet.
2. Een uitgebreide toelichting op het analysemodel (WH-model: Waarom en Hoe) is te vinden in het afstudeeronderzoek dat de basis van dit artikel vormt (Veltman, 2003).
3. Een mogelijk gevaar is het optreden van monitoring (Van Bree, 1996). Van een verhoogde aandacht voor wat de spreker zegt of de speechschrijver schrijft door de enquête is niets gebleken.
4. De categorie suggesties in de marge bestaat uit opmerkingen die speechschrijvers op verzoek van de spreker hebben toegevoegd in de marge van de spreektekst (zie *OCW*, z.j.). De marge biedt ruimte aan onder meer suggesties voor humor of anekdotes. Suggesties die de spreker al dan niet zelf uitwerkt. Een voorbeeld uit speech II van spreker B:

<i>Suggestie in marge (in geschreven tekst)</i>	<i>Gesproken tekst – Spreker B, speech II</i>
De afkorting van meervoudige publieke verantwoording is MPV. Ik denk bij deze afkorting automatisch aan een bepaald type auto, de Multiple Purpose Vehicle. Een vehikel, geschikt voor verschillende doeleinden. Zo zou je de meervoudige publieke verantwoording óók best kunnen zien	Als je dat afkort meervoudig, krijg je MPV. Multiple Purpose Vehicle. Ik heb zo'n MPV auto, met vier kinderen wil je dat ook wel graag doen. Kun je lekker rustig een brandje hebben en dan ook nog eens als vader half naar achter toe. U kent dat natuurlijk allemaal wel. Maar wat betekent dat. Misschien is dat wel een hele goede vertaling MPV daarvoor.

5. Onderstrepingen betekenen hier addities; doorhalingen: deleties.
6. Sommige afwijkingen hoorden bij meer dan één categorie motieven. Toch is er telkens gedwongen gekozen voor indeling bij één categorie om een overzichtelijke analyse te maken. In veel gevallen is het primaire motief voor de afwijking wel duidelijk en zijn de overige motieven die mogelijk ook een rol speelden bij het maken van de afwijking minder evident. De enkele afwijkingen waar wel duidelijk meerdere motieven een rol spelen bleken in de minderheid. Voorbeeld Spreker A (AII): *The Netherlands has meantime pulled up its shirtsleeves, and with success I think*. Hier zou zowel het motief politiek gevoel een rol kunnen spelen (nuancering: “het is alleen mijn mening dat het een succes is”) als een spreektaalig motief (tussenwerpsel) kunnen zijn. Eén afwijking kan meerdere motieven kennen, maar ook binnen een afwijking kunnen meerdere motieven aan te wijzen zijn. Het gaat dan om ingevoegde tekstgedeelten van minimaal een zin groot. Hierbinnen zijn vaak weer tekstelementen aan te wijzen die op hun beurt een eigen motief kennen. Bijvoorbeeld een ‘spontane inval’ waarin ‘actualiteit’ en een ‘persoonlijke noot’ zijn verwerkt. Ook in deze gevallen wordt uitgegaan van het primaire motief.

Literatuur

- Andeweg, B.A. & Jong, J.C. de (2003). *Professionele sprekers: speechschrijvers aan het woord*. [In deze publicatie].
- Andeweg, B.A. & Jong, J.C. de (2003, te verschijnen) *Attentum, benevolum en docilem in de inleiding van toespraken*. Proefschrift. Nijmegen: K.U. Nijmegen.
- Beebe, S.A. & Beebe, S.J. (2000). *Public speaking. An audience-centred approach*. Needham Heights, MA: Pearson Education.
- Braet, A. (1994). *De retoriek van betogen, Inleiding in de retorische analyse*. Interne uitgave sectie Taalbeheersing Vakgroep Nederlands. Leiden: R.U.Leiden.
- Bree, C. van (1996). *Historische Taalkunde* (2e ed.). Leuven: Acco.
- Carroll, D.W. (1999). *Psychology of Language* (3rd ed.). Pacific Grove, CA: Brooks/Cole.
- Eemeren, F.H. van, Grootendorst, R., Snoeck Henkemans, F. et al. (1997). *Handboek Argumentatietheorie, Historische achtergronden en hedendaagse ontwikkelingen*. Groningen: Martinus Nijhoff.
- Groen, N. (2001). Dames en heren [:met gevoel!] Het schrijven van toespraken, *Taal-actief*, 2(6), 5-6,16.
- Jong, J. de, & Andeweg, B. (2000). Attentum, benevolum en docilem in toespraakinleidingen van professionele sprekers. In: R. Neutelings, N. Ummelen & A. Maes (Eds.), *Over de grenzen van de taalbeheersing, Onderzoek naar taal, tekst en communicatie* (pp. 251-262). Den Haag: SDU Uitgevers.
- Jorritsma, A. (2002, juni). *De Spreker*. Lezing tijdens symposium: De speech als communicatiemiddel, Een symposium over het schrijven en uitspreken van speeches, Den Haag, Nederland.
- McCroskey, James C. (1978). *An introduction to Rhetorical Communication*. (3rd ed.) New Jersey: Prentice Hall.
- OCW (s.d.). *Het schrijven van een toespraak*. Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen.
- Quintilianus (2001). *De opleiding tot redenaar* (vertaald, ingeleid en van aantekeningen voorzien door P. Gerbrandy). Groningen: Historische Uitgeverij.

- Snoek, Jan (2000). 'Speechen met beleid.' In B. Dewez, P. Monfort, M. van Rooij et al. (Eds.) *Overheidscommunicatie, De nieuwe wereld achter Postbus 51* (pp. 156-169). Amsterdam: Boom.
- Spek, Erik van der (1996, mei). Spreektaal schrijven. In E. van der Spek, J. van den Bulck & F. Surink-Zandbergen (Eds.). *Vraagbaak speech en presentatie van A-Z*. Alphen aan den Rijn: Samsom Bedrijfsinformatie.
- Vermaas, Peter (2001, 9 juni). De Lintjes, dat is een verademing. *De Groene Amsterdammer*, pp. 30-33.
- Veltman, W. (2003). *Alleen het gesproken woord telt, hoe en waarom sprekers afwijken van speechteksten geschreven door professionele speechschrijvers*. Afstudeerscriptie. Leiden: Universiteit Leiden.